

INEGALITATEA ȘANSELOR DE ACCES LA ÎNVĂȚĂMÎNT ÎN ROMÂNIA

O caracteristică a învățămîntului liceal și superior în regimul de dictatură ceaușistă a fost stratificarea elevilor și studenților pe diferite trepte și profile școlare în funcție de originea lor socială *, accesul profund inegal la învățatură al diverselor categorii, cei mai defavorizați fiind copiii de țărani. Cercetările care ne-au condus la această constatare generală le-am început în anul școlar 1984-1985 în licee și le-am continuat în anii 1986/1987, 1987/1988 în învățămîntul superior. Ele reprezintă o *diagnoză* a inegalității de șanse față de învățămînt în România. Totodată ele pot constitui nu numai o problemă de reflecție teoretică, dar și o dimensiune de care va trebui să se țină seama în elaborarea reformei actuale a învățămîntului și a unor măsuri practice, unele imediate, altele de perspectivă apropiată.

I. Inegalitatea șanselor de acces în învățămîntul liceal

În licee am efectuat o cercetare statistică și o anchetă sociologică de opinii. Investigațiile au avut loc în București, Craiova, Baia Mare, Galați, Tîrgoviște. Liceele selectate au fost : cîte unul de tip industrial, economic, sanitar, pedagogic și de matematică-fizică în fiecare din orașele de provincie menționate ; în București, dată fiind diversitatea lor mare, au fost studiate licee de toate tipurile, iar dintre cele 13 profile de licee industriale existente atunci au fost alese 7, în funcție de prestigiul lor (mare, potrivit, mic sau fără prestigiu). Cercetarea statistică a cuprins toți elevii din liceele menționate, în total 20 942 elevi, dintre care 11 500 din București. Deoarece în capitală am urmărit mai mulți indicatori obiectivi, efectuînd totodată și o anchetă de opinie asupra unui eșantion de elevi și a părinților lor, în cele ce urmează ne vom referi la datele rezultate din această investigație. Tabelul de mai jos redă situația de ansamblu pe cele 15 licee, acestea fiind dispuse în ordine descrescîndă a prestigiului pe care îl aveau.

* Prin stratificare socială în sociologie se înțelege, în genere, existența unor diferențieri ale populației în funcție de anumite criterii (venituri, dotare materială și culturală, nivel de școlaritate, moduri de acces la diferite bunuri, stiluri de viață, valori etc.), ceea ce determină formarea, unor straturi sociale distincte.

În societățile moderne accesul la învățămînt (bun cultural) constituie un drept al tuturor, fiind susținut materialicește, pe diferite căi, de întreaga populație. Diferențierea accesului la acest bun cultural reprezintă un element component al stratificării sociale. Prin stratificarea după origini sociale în școli desemnăm diferențierea, accesul inegal al elevilor și studenților pe trepte și profile de învățămînt în funcție de statusul social al părinților lor.

Echipa de sociologi care le-a realizat a fost formată din Ion Glodcanu, Ioana Petre, Sorin Mitulescu, Călin Anastasiu și semnatara rîndurilor de față.

Tabelul 1

Distribuția elevilor din clasele IX—XII la 15 licee din București, după originea lor socială, ponderea lor pe licee și clasamentul pe ranguri al ponderilor

Liceul	fii de intele- ctuali	rang	fii de funcț. maîstri tehnice.	rang	fii de mun- citori	rang	fii de țărani	rang	Total
1 Matematică-fizică „N. Bălcescu”	80,2	1	13,7	14	6,5	15	—	—	100,0 (1553)
2 Matematică-fizică nr. 3	68,5	2	22,3	11	9,2	14	—	—	100,0 (580)
3 Arte plastice	50,7	3	29,8	4	19,5	13	—	—	100,0 (229)
4 Filologie-istorie	45,8	4	25,1	9	28,5	12	0,6	11	100,0 (440)
5 Pedagogie	34,7	5	25,2	8	35,6	11	4,5	3	100,0 (404)
6 Industrial nr. 22	21,9	6	30,2	3	45,6	10	2,3	9	100,0 (1017)
7 Economic	20,6	7	30,8	1	48,2	8	0,4	12	100,0 (716)
8 Sanitar	18,6	8	30,7	2	46,5	9	4,2	4	100,0 (1115)
9 Industrial nr. 28	18,5	9	26,4	7	54,3	5	0,8	10	100,0 (780)
10 Industrial aeronautică	15,9	10	28,8	5	51,8	6	3,5	6	100,0 (1119)
11 Industrial nr. 10	14,1	11	19,6	12	57,4	4	8,9	2	100,0 (712)
12 Agroindustrial	12,8	12	26,3	6	45,6	7	15,3	1	100,0 (467)
13 Industrial „Electroaparataj”	9,3	13	22,7	10	63,2	3	3,8	5	100,0 (912)
14 Industrial „Vulcan”	5,8	14	19,5	13	70,7	2	3,0	7	100,0 (886)
15 Industrial „Autobuzul”	3,9	15	14,1	15	79,3	1	2,7	8	100,0 (570)
									(11500)

Tabelul 1 relevă în linii mari următoarele : **1.** Accesul fiilor de intelectuali avea loc preponderent la liceele de matematică-fizică, arte plastice și, în ordine descrescândă, la filologie-istorie, pedagogie, economic, sanitar, la cele de tip industrial ponderea lor fiind semnificativă doar la cele cu prestigiu, dar nesemnificativă la cele fără. **2.** Fiii de țărani nu aveau deloc acces la liceele de matematică-fizică sau de arte plastice și, în afară de liceul agroindustrial, accesul lor la celelalte era practic nesemnificativ. **3.** Accesul fiilor de muncitori era aproape invers în raport cu cel al copiilor de intelectuali : ei erau preponderenți la licee industriale fără prestigiu (Vulcan, Autobuzul), descrescând la cele cu prestigiu mediu (Aeronautică, Sanitar, Economic) și devenind din ce în ce mai reduse la Pedagogie, Filologie-Istorie, Arte plastice, ponderea lor cea mai redusă fiind la liceele de matematică-fizică. **4.** O situație specifică prezentau elevii proveniți din familii de funcționari, maîstri, tehnicieni (categorii socioprofesionale cu pregătire medie) : cu excepția a două licee (cel din fruntea ierarhiei și cel de pe ultimul loc, unde aveau o pondere mai redusă, ei se aflau în proporții relativ constante (între minimum o pătrime și maximum o treime) în toate celelalte licee. **5.** În ansamblu se poate spune că în liceele investigate ponderea fiilor de intelectuali era cu atât mai mare cu cât liceul respectiv se bucura de un prestigiu mai mare, ponderea fiilor de muncitori era cu atât mai mare cu cât prestigiul liceului respectiv era mai scăzut, fiii de funcționari-maîstri-tehnicieni aveau, aproape independent de prestigiul liceului, o reprezentare relativ constantă, în timp ce fiii de țărani se pierdeau printre celelalte categorii, pentru ei a învăța la licee de prestigiu înalt sau chiar mediu era o imposibilitate.

Dincolo de situația foarte generală prezentată pînă acum, stratificarea după origini sociale se manifesta în licee și pe profilele claselor fiecărui liceu. În cazul liceelor industriale, de pildă, am constatat următoarele : la „Electroaparataj” (liceu cu prestigiu mediu printre cele industriale), la clasele de mecanică preponderenți erau fiii de muncitori, în timp ce la clasele de chimie industrială, electrotehnică ponderea lor scădea, crescînd în schimb aceea a fiilor de intelectuali și funcționari, maiștri ; la liceul de aeronautică (și el cu prestigiu mediu) departajarea avea loc pe clase de lăcătuși-constructori, mecanicii, unde predominau fiii de muncitori și clasa de electrotehnică, aero-mecanică, electronică unde predominau ceilalți ; la liceul nr. 22 construcții fiii de muncitori aveau acces cu precădere la clasele finisori, constructori de structuri (zidari, betoniști), ceilalți la clasele de instalații, desen-arhitectură, desen-sistemizare. Aceeași situație exista și la celelalte tipuri de licee. La sanitar, elevii fii de muncitori aveau acces cu precădere la clasele de mecanică, electrotehnică, sanitar, ceilalți la farmacie, laborator ; la liceul de matematică-fizică „N. Bălcescu” fiii de muncitori aveau o pondere mai semnificativă la clasele de mecanică, aceasta scădea la clasele de electrotehnică și devenea nesemnificativă la cele de matematică-fizică, în timp ce ponderea fiilor de intelectuali era absolut inversă ; la liceul de arte plastice „N. Tonitza” fiii de muncitori erau preponderenți la clasele materiale de construcții, prelucrarea lemnului, în timp ce fiii de intelectuali erau preponderenți la clasele de artă.

Cu alte cuvinte, în interiorul fiecărui liceu exista o stratificare a elevilor de profile de clase : la cele care dădeau posibilitatea pregătirii într-un domeniu fundamental, sau însușirii de cunoștințe pentru profesii mai moderne, sau de prestigiu copiii de intelectuali erau preponderenți ; la clasele care dădeau o pregătire pentru profesii tradiționale, repetitive, sau care se exercitau în condiții mai grele de muncă predominau fiii de muncitori.

Stratificarea socială a elevilor nu se oprea însă nici aici. La elevi cu aceeași origine socială, șansele de acces erau cu atît mai mari cu cît părinții lor ocupau un loc mai înalt în ierarhia birocratică sau instituțională. Un exemplu în acest sens îl reprezenta liceul de matematică-fizică „N. Bălcescu”, aflat pe locul întii ca prestigiu printre cele 15 licee investigate. Proporția fiilor de intelectuali era aici de 80%. Dintre acești copii, 46% erau fiii de ingineri. Dar după locul de muncă acești părinți-ingineri se aflau : 38% în ministere și centrale industriale, 21% în instituții de studii și proiectări, 15% în întreprinderi industriale, 13% în alte domenii. În același liceu fiii de profesori aveau o pondere de 13%, iar după locul de muncă acești părinți-profesori lucrau : 62% în învățămîntul superior, 20% în licee și 18% în școli generale. Și în cazul primei categorii profesionale (inginerii) și în cazul celei de a doua (profesorii), ponderea lor în cadrul intelectualilor din capitală era invers proporțională cu șansele de acces ale copiilor lor la liceul respectiv.

Instrumentul care intermedia această distribuție socială a elevilor în licee, iar în cadrul unui liceu pe clase de specialități era media obținută de copii la examenele succesive de admitere (treapta I și a II-a). Datorită ierarhiei de prestigiu a liceelor, la cele din virful piramidei, care erau foarte căutate, mediile la admitere erau cele mai mari, la cele mai puțin prestigioase se putea intra și cu medii mai mici, în timp ce la baza acestei pira-

mide se aflau licee care căutau elevi, aici media de intrare coborând pînă la 2,1 sau chiar se elimina examenul de admitere. După admitere, repartitia pe clase de specialități a celor reușiți avea loc în ordinea mărimii mediilor obținute la examen : cei cu medii mari erau repartizați la clase care dădeau o pregătire în domeniul teoretic, fundamentale sau pentru o viitoare profesie de profil modern, ceilalți la clase cu specializări tradiționale sau pregătitoare pentru meserii mai grele. Situația sugera astfel că, în genere, fiii de intelectuali fiind mai bine pregătiți decît alții, reușeau în proporții mai mari în primul rînd la licee de prestigiu, iar la cele mai puțin prestigioase la clase cu profile moderne, de perspectivă, pe cînd fiii de funcționari, maiștri și tehnicieni, mai puțin pregătiți, reușeau în proporții ceva mai reduse asemenea performanțe, cei ai muncitorilor și mai puțin, iar copiii de țărani fiind cel mai puțin pregătiți, aveau șansele cele mai reduse de acces la liceele din orașe. La limită, apărea că și copiii de intelectuali, mai apti decît alții în cursa cu obstacole a examenelor de admitere, erau cu atît mai apti, cu cît părinții lor ocupau un loc mai înalt în ierarhia birocratică sau instituțională. Aceasta era regula generală, care nu excludea, bineînțeles, excepțiile.

Șansa școlară a unui copil și gradul lui de pregătire nu trebuie însă identificate cu coeficientul său de inteligență. Considerăm că inteligența nativă se repartizează statistic relativ egal în masa copiilor normali, dar că anumiți factori sociali, economici, culturali se interpun pe parcursul timpului și favorizează, în cazul unor categorii, sau frînează, în cazul altora, relația dintre inteligența nativă, șansele școlare și reușita școlară.

Procesul de stratificare socială a elevilor se derula pe fondul unui climat psihosocial caracteristic atunci mediului liceal. Criza economică și politică a vechiului sistem se repercutase într-un mod specific în învățămînt. Reducerea drastică a numărului de licee teoretice, paralel cu extinderea foarte mare a celor industriale și fărâmițarea acestora pe profile și clase de specialitate înguste, exclusivitatea în mediul rural a liceelor agro-industriale, deteriorarea statutului de profesor, navetismul caracteristic multora dintre ei, reducerea orelor de învățămînt pe seama celor afectate unor activități extrașcolare ș.a. au determinat în genere o scădere a nivelului calitativ al învățămîntului liceal, ceea ce în plan psihosocial a dus la o criză de credibilitate față de învățămînt a populației. La data cercetărilor noastre, în medie, 68% dintre părinții elevilor investigați considerau că școala nu transmite suficiente cunoștințe copiilor lor. Această opinie era caracteristică mai ales părinților cu profesii intelectuale (80% dintre ei), majoritară însă și la celelalte categorii (71% în cazul părinților funcționari, maiștri, tehnicieni și 56% în rîndul celor cu profesii muncitorești). Elevii împărtășeau aceleași opinii (în medie 70% dintre ei), opinii care se acutizau pe măsura apropierii lor de terminarea liceului (61% dintre elevii claselor a VIII-a, dar 74% dintre elevii claselor a XII-a).

Deși se generalizase învățămîntul obligatoriu de 10 clase, iar din 1990 se preconiza obligativitatea celui de 12 ani, perspectiva oferită de sistemul absolvenților de liceu era foarte îngustă și neatrăgătoare : conform planificării, cei mai mulți urmau să lucreze în industrie sau în alte sectoare, unde la început erau încadrați muncitori necalificați ; dar în aceste medii exista o stare înapoiată tehnologică a utilajelor, condiții proaste de muncă și salarizare, relații de muncă degradate în mare parte. Pentru a

eluda asemenea perspectivă, tinerii investeau speranțe în posibilitatea parcurgerii învățământului superior și obținerii unei diplome. Într-un sistem în care diploma în genere era un fetiș, fetișizarea diplomei de absolvent al unei facultăți devenise foarte puternică. Dintre elevii studiați de noi, 93% declarau că doresc să urmeze în învățământul superior, iar părinții care doreau pentru copii același lucru reprezentau 97% din totalul celor investigați. Cea mai mare parte a acestor aspirații erau utopice, numărul de locuri în universități fiind redus și în descreștere, ceea ce creștea era decalajul mare dintre cererea și oferta de locuri pentru învățământul superior, implicit sentimentul de frustrare al tinerilor.

Sub presiunea crizei de credibilitate în învățământul liceal, a perspectivei neatrăgătoare oferită de sistem absolvenților de liceu, a fetișizării diplomei universitare, a decalajului dintre cererea și oferta de locuri în învățământul superior, în rîndul populației s-a format și dezvoltat (ca mijloc de surmontare a greutăților) o practică individuală compensatorie: meditațiile particulare. De la părinți ea s-a transmis copiilor, ducînd în final la constituirea unei adevărate industrii a meditațiilor particulare, care lua forme paroxistice în preajma examenelor de admitere. Dintre elevii studiați de noi, 48% făceau meditații particulare; la copiii de intelectuali proporția era cea mai mare, 63%, la cei ai funcționarilor și maistrilor 43%, iar la copiii muncitorilor 37%. Această situație, precum și munca gratuită a elevilor în diverse activități extrașcolare, relația clientelară dintre unii părinți și unii profesori etc. au determinat ca principiile gratuității și egalității dreptului la învățămînt să devină minciună.

Climatul psihosocial existent atunci nu explică stratificarea după origini sociale descoperită de noi în licee, cauzele ei, deși, probabil, a contribuit la adîncirea ei. Acest gen de stratificare este efectul de suprafață al unor cauze mai profunde. Proiectul nostru de continuare a cercetărilor pe direcția descoperirii acestora, a fost însă stopat: fosta A.S.S.P. ne-a indicat să le abandonăm, nefiind interesante. Sub acoperămîntul altei teme le-am continuat, totuși, dar în învățămîntul superior, căutînd să cunoaștem ce se petrece acolo ca efect al situației constatate în licee¹.

II. Inegalitatea de șanse în învățămîntul superior

În învățămîntul superior am efectuat cercetări de două ori. Prima cercetare, în anul școlar 1986/1987, s-a realizat pe un eșantion reprezentativ la nivel național, constituit (pe baza datelor puține publicate în statistica vremii), după următoarele criterii: mărimea centrului universitar, (foarte mare, mare, mijlociu și mic) profilul institutelor și facultăților din fiecare centru, proporția studenților la cursurile de zi și serale, iar pentru a cunoaște tendințele ultimilor ani au fost incluși numai studenții din anul I și cei din anul IV². Au fost studiate 21 de facultăți și

¹ Rezultatele investigației din licee le-am prezentat fostului M.E.I. în iluzia că vor fi luate în considerare. Ni s-a comunicat că au produs surpriză, apoi s-a lăsat o tăcere adîncă. Aceeași atitudine au manifestat și diverse persoane din fosta ierarhie de partid și de stat (Universitatea București, Centrul Universitar București, Inspectoratul școlar general al capitalei) cărora le-am prezentat inițial situația.

² Compararea proporțiilor de studenți cuprinși în eșantion cu totalul studenților înscriși a relevat că diferențele eșantionului față de total pe centre universitare și profile de învățămînt sînt foarte mici, în genere sub limitele admise statistic la eșantionări ($\pm 5\%$), ceea ce atestă caracterul reprezentativ al eșantionului cu care am lucrat.

51 specializări. Totalul studenților în eșantionul astfel alețuit a fost de 3 244. Asupra lor s-au efectuat cercetări statistice și o anchetă de opinie. Și rezultatele acestei cercetări au fost aduse la cunoștința fostului M.E.I. Ni s-a comunicat din nou că au produs surpriză, dar din nou s-a așternut tăcerea.

După un an, de data aceasta spre surpriza noastră, ni s-a comandat, din partea ministrului educației și învățămîntului, o cercetare specială pentru anul școlar 1987/1988, dar numai pe Centrul Universitar București. Neavînd încredere în datele investigațiilor noastre sau, poate, neștiînd ce înseamnă un eșantion reprezentativ, lucrătorii ministerului ne-au cerut ca această a doua investigație să cuprindă toți studenții Centrului Universitar București (circa 50 000) cu excepția străinilor³. Totalul studenților pentru care s-au găsit datele necesare a fost de 4 730⁴. Analizele pe această populație au confirmat însă constatările din cercetarea noastră anterioară. În cele ce urmează ne vom referi la cele mai importante aspecte ale inegalității de șanse față de învățămîntul superior, care au rezultat din investi-

Tabelul 2

Structura după origini sociale a studenților⁵

Originea socială a studenților	Proporții :	
	în eșan- tionul pe țară	din care, în eșan- tion pe București
fii de țărani	2,6	1,8
fii de muncitori	32,8	29,4
fii de funcț., maștri, tehnic.	27,7	26,9
fii de intelectuali	36,9	41,9
Total	100,0 (3492)	100,0 (1500)

³ Echipa noastră de cercetare avînd un efectiv redus, ministerul a solicitat rectoratelor și decanatelor să sprijine acțiunea : personalul de la secretariatele facultăților a extras datele ; Centrul de calcul al Universității București a întocmit programele și a realizat prelucrarea datelor pe calculator ; îndrumarea și controlul acestor activități au fost asigurate de echipa noastră împreună cu un grup de cadre didactice de la catedrele de științe sociale ; acțiunea s-a desfășurat în februarie-aprilie 1988. În luna mai 1988 echipa noastră a analizat rezultatele și a întocmit un raport sintetic — care la minister a primit o denumire neconformă cu conținutul : („Structura socioprofesională a studenților din Centrul Universitar București și modul în care examenul de admitere o influențează”) aflat, probabil, în arhiva M.E.I. Singurul lucru ce ni s-a comunicat ulterior a fost că raportul și baza lui de date rămîn strict secrete, nepublicabile.

⁴ Din dosarele școlare s-au extras următoarele date : 1. ocupația tatălui studentului ; 2. domiciliul stabil al părinților studentului ; 3. localitatea unde studentul a absolvit liceul ; 4. tipul de liceu absolvit. 5. media la bacalaureat ; 6. media la admiterea în facultate ; 7. media la sfîrșitul fiecărui an de studiu ; 8. forma de învățămînt (zi/seral) ; 9. facultatea ; 10. specialitatea ; 11. anul de studiu ; 12. sexul ; 13. vîrsta ; 14. situația militară la admitere. 4 217 studenți, pentru care nu s-au găsit toate datele, nu au fost incluși în calcule.

⁵ Menționez că în toate aceste cercetări ale noastre nu a putut fi luată în considerare o masă mare de adolescenți, cei din rețeaua școlilor profesionale și a tenceniei, care în quasitotalitate erau fii de țărani și muncitori. Traectoria lor școlară era în genere închisă după terminarea calificării. De aceea proporțiile de copii de țărani sau de muncitori care ajungeau în liceu sau facultăți erau de fapt mai mici decît cele din tabelele noastre. Dar numai cercetarea mobilității educaționale intergenerații poate reda situația reală, cuprinzîndu-i pe toți descendenții în raport cu părinții lor.

gația pe eșantionul alcătuit de noi, utilizând uneori și date din cercetarea efectuată la comanda M.E.I.

Tabelul 2 relevă că tinerii proveniți din familii de țărani și de muncitori reprezintă, laolaltă, circa o treime, iar celelalte două categorii, laolaltă, circa două treimi din totalul studenților. Față de restul centrelor universitare, în București ponderea fiilor de intelectuali este semnificativ mai mare, iar a fiilor de muncitori mai mică. În lipsa unor date statistice privind structura populației României pe categorii sociale (și rate ale fertilității lor) nu se poate calcula raportul dintre această structură și structura socială a studenților. Global se poate aprecia însă că prima este absolut inversă ca proporții în raport cu a doua, în România marea majoritate a populației fiind constituită din țărani și muncitori. Ca și în cazul liceelor și din situația redată în tabelul 2 se constată că cei mai defavorizați sînt fiii de țărani.

Această inversiune absolută este doar o măsură foarte generală a inegalității de șanse a tineretului față de învățămîntul superior. Dincolo de ea se pot constata distribuții specifice ale inegalității: pe profile de învățămînt, cursuri de zi și serale (similare în toate centrele universitare), ca și pe facultăți. Din lipsă de spațiu mă voi opri doar la una, distribuția inegalității pe facultăți. Din datele de care dispunem, s-ar părea, că aptitudinile, talentele, vocațiile tinerilor sînt dependente de originea lor socială. Astfel, la Arhitectură 78,9%, la Medicină 68,5%, la Automatică 68,1%, la Conservator 62,0% dintre studenți erau fii de intelectuali, în timp ce la aceleași facultăți găsim fii de țărani în proporții de numai 0,3%, 1,2%, 0,4% și respectiv 5,3%, iar fii de muncitori în proporții de 4,9%, 12,6%, 12,8% și respectiv 14,8%. Nimeni nu poate demonstra că fiii de țărani nu au aptitudini pentru arhitectură, medicină, arte, tehnică, fiii de muncitori au ceva-ceva mai multe, iar fiii de intelectuali le posedă din plin. Cum se explică, totuși, situația la care s-a ajuns? Vom descrie mecanismul formării ei, derulîndu-i etapele.

Accesul diferențiat după origini sociale pe profile de facultăți este etapa finală a inegalității de șanse în învățămîntul superior. Această formă de aceea nu o consider rezultatul unei distribuții reale a aptitudinilor și talentelor tinerilor, ci în mare parte o deformare a acesteia. Sursa deformării trebuie căutată într-o sumă de condiții obiective și subiective care au pregătit-o, printre care pe primul loc se află inegalitatea de șanse din învățămîntul liceal. De aici decurg o serie de alte efecte.

Pe baza alegerii de către un tînăr a unei facultăți de urmat se află o proiecție în viitor, imaginea sa în relație cu profesia pe care o va practica după terminarea facultății. Iar această proiecție se decantează datorită înclinației pentru conținutul propriu-zis al profesiei respective, atracției față de beneficiile pe care ea le poate oferi, influenței părinților etc. Asemenea proiecții, transferate asupra învățămîntului superior — care intermediază realizarea lor — au condus la formarea unui prestigiu diferențiat al profilelor de învățămînt și, în cadrul lor, al facultăților. Se pare că atracția beneficiilor prevala.

Din acest punct de vedere, la noi facultățile puteau fi clasificate în trei categorii. În prima se includeau cele care, după absolvire, dădeau tinerilor posibilitatea exercitării unor profesii în condiții mai bune de muncă, sau ofereau o muncă ininteresantă, creativă, sau un cîștig mai bun, sau

relații sociale cu influență, sau erau profesii cu perspective de dezvoltare în viitor. Printre ele se aflau facultăți cum sînt : Arhitectura, Medicina, Conservatorul, I.A.T.C., Arte Plastice, Automatica, Electronica, Aeronave. În a doua categorie ca prestigiu se aflau facultățile care asigurau celei mai mari părți a absolvenților locuri de muncă în învățămînt (de multe ori în mediul rural) sau în întreprinderi industriale, în administrație, în genere condiții de muncă mai puțin atrăgătoare decît cele din prima categorie, în profesii mai tradiționale, multe cu un pronunțat caracter repetitiv. Aici se includeau facultăți precum Fizica, Matematica, Biologia-Geografia, Istoria, Filosofia, I.E.F.S., Planificare, Finanțe, Tehnologie Chimică, Mecanică, Metalurgie etc. Din a treia categorie făceau parte facultățile care calificau în profesii ce se exercitau în mediul rural, adică în condiții mai grele de muncă și de viață, uneori precare : Mecanica Agricolă, Agronomia, Medicina Veterinară, Zootehnia ș.a. Aplicînd această grilă am constatat că la categoria facultăților din vîrfurile ierarhiei de prestigiu ponderea fiilor de intelectuali este cea mai mare, scade la a doua și devine cea mai redusă la facultățile din a treia. Concomitent, ponderea fiilor de țărani este foarte redusă și de multe ori nesemnificativă statistic la facultățile din prima și a doua categorie, devenind semnificativă abia la a treia. Simultan, situația fiilor de muncitori este inversă față de cea a fiilor de intelectuali, ponderea lor fiind cea mai redusă la facultățile cu prestigiu înalt, crescînd la facultățile din a doua și a treia categorie. Cît privește fiii de funcționari-tehnicieni-maiștri, cu excepția cîtorva facultăți din vîrfurile ierarhiei, unde ei au o pondere mai redusă, îi găsim în proporții relativ constante la toate.

Deși evidențiază un aspect nou, relația dintre scala de prestigiu a facultăților și distribuția inegală, după origini sociale, a studenților pe această scală, aceasta nu ne dă încă răspunsul la întrebarea : de ce este așa ? Cercetarea ne-a relevat că dedesubtul acestei relații se află o condiție care o face posibilă, anume media de intrare la examenul de admitere într-o facultate : cu cît un profil de învățămînt, o facultate se bucura de un prestigiu mai înalt, cu atît și ponderea mediilor mari de intrare era mai mare și invers. Acest lucru a apărut și mai evident pe facultăți. Din investigația pe totalul celor 40 637 studenți din C.U.B., în anul școlar 1987/1988 mediile generale de admitere la cursurile de zi (calculate ca medie a mediilor individuale la intrare), au fost, la facultățile cu prestigiu înalt : Conservator = 8,94. Automatică = 8,88, Medicină = 8,77. I.A.T.C. = 8,21, Electronică = 8,29, Aeronave = 8,12 ; la facultățile cu prestigiu mediu, Matematică = 7,85, Finanțe = 7,73, Mecanică = 7,52, Biologie-Geografie = 7,36, T.C.M. = 7,11 ; la a treia categorie de facultăți, printre care : Metalurgie = 6,73, Construcții Hidro-Căi Ferate = 6,74, Agronomie = 6,72, Mecanică Agricolă = 6,53. La cursurile serale mediile de admitere erau întotdeauna mai mici decît la cele de zi. Rezultă astfel că tinerii fii de intelectuali reușeau, datorită pregătirii lor mai bune, să aibă acces cu prioritate la facultățile de prestigiu. Dar de ce ei reușeau ? Pentru că erau mai bine pregătiți prin frecventarea cu precădere, a anumitor tipuri de licee (la care se adaugă și alte condiții).

Din datele existente în perioada cercetărilor am constatat că cele mai mari șanse de intrare în învățămîntul superior le aveau absolvenții de licee teoretice : deși dețineau o pondere de numai 6—7% în totalul liceelor din țară, pe ansamblul facultăților, absolvenții lor aveau o pondere

de 53,4% ; liceele industriale aveau o pondere de peste 70% în totalul liceelor din țară, dar absolvenții lor dețineau o pondere de numai 30,4% pe ansamblul facultăților investigate.

În acest lanț de condiții care explică distribuția inegalitară pe facultăți, relația dintre tipul de liceu absolvit și originea socială a studenților era hotărâtoare.

Tabloul 3

Repartitia totalului studenților din Centrul Universitar București, după originea socială și tipul de liceu absolvit

Originea socială	Tipul de liceu absolvit			
	Mat.-fiz. științe ale naturii	Indus- trial	Artă, fil. ist. pedagog. sanitar econ.	Agroin- dustriale
Fii de țărani	2,6	5,1	3,2	28,8
Fii de muncitori	10,8	34,0	27,3	37,0
Fii de funcț., maistri, tehnicieni	26,6	28,7	30,4	22,7
Fii de intelectuali	60,0	32,2	39,1	16,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Datele tabelului 3 confirmă cele demonstrate în partea I a acestui studiu, referitoare la structura socială a elevilor din licee bucureștene : ordinea de acces a fiilor de intelectuali este preponderentă la licee teoretice, și, în ordine descrescândă, la licee de artă, filologie-istorie, pedagogice, sanitare, economice, pe ultimul loc aflându-se cele industriale ; ordinea de acces a fiilor de țărani este absolut inversă ; pentru fiii de muncitori ordinea de acces este aproape similară cu a fiilor de țărani ; iar fiii de funcționari se regăseseră în proporții relativ asemănătoare la toate tipurile de licee. Confirmarea este cu atât mai importantă cu cât în învățământul superior din București se aflau absolvenți de licee din aproape toată țara.

La cele de pînă acum vom mai releva două aspecte ale inegalităților față de învățământul superior.

Cum am arătat deja, forța de penetrație în învățământul universitar este mult mai mare în cazul absolvenților de licee teoretice. Dar această forță este și ea, la rîndul său, o mărime variabilă condiționată de tipul de localitate în care tinerii au parcurs liceul. Aceasta a rezultat dintr-o investigație specială în 5 facultăți de prestigiu din București (Automatica, Arhitectura, Medicina Generală, Aeronave, Electronica), unde s-au nominalizat toate liceele ai căror absolvenți deveniseră studenți în facultățile respective (total 8 003 studenți). S-a constatat că în aceste facultăți de vîrf : 1. proporțiile cele mai mari de studenți (de la o treime pînă la două treimi) erau deținute de absolvenții unui număr mic de licee teoretice bucureștene ; 2. proporții mult mai reduse (între o zecime și o treime) erau deținute de studenții absolvenți ai unor licee teoretice din orașe capitale de județ ; 3. cele mai mici proporții (între 3,7% și 5,6%) le aveau studenții care absolviseră licee în orașe mici din provincie. Semnificația acestor situații este evidentă : calitatea diferențiată a învățământului liceal era de-

terminată nu numai de tipurile diferite de licee, dar la același tip de liceu (teoretic) și după mărimea orașului.

Un alt aspect al inegalităților față de învățământul superior era legat de situația de criză. În toate cele prezentate pînă acum, structura socială a studenților a fost analizată independent de anii de studiu în care ei se aflau. O derulare în timp a acestor structuri globale evidențiază că inegalitățile se adînciseră în ultimii ani. Aceasta rezultă din compararea structurii sociale a studenților din anul I (intrați în facultăți în anul școlar 1984/1985) cu a celor din anul II, III și IV (intrați în facultăți pînă în anii 1987/1988).

Tabelul 4

Evoluția în anii școlari 1984/1985--1987/1988 a structurii după origini sociale a studenților, pe total C.U.B., cursuri de zi și serale

Originea socială a studenților		Anul școlar			
		IV 1984/ 1985	III 1985/ 1986	II 1986/ 1987	I 1987/ 1988
Total					
C.U.B.	fii de țărani	6,3	5,5	4,5	3,5
	fii de muncitori	30,4	29,2	26,4	23,4
	fii de funcț. maștri, tehn.	25,9	27,0	27,1	25,9
	fii de intelectuali	37,4	38,3	41,8	47,2
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Cursuri de zi	fii de țărani	6,3	5,3	4,8	4,2
	fii de muncitori	26,7	27,0	24,5	21,9
	fii de funcț. maștri, tehn.	26,1	26,3	25,8	25,4
	fii de intelectuali	40,9	41,4	44,9	48,5
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Cursuri serale	fii de țărani	6,5	5,9	3,9	2,1
	fii de muncitori	38,6	34,3	31,4	26,8
	fii de funcț. maștri, tehn.	25,4	28,5	29,9	26,9
	fii de intelectuali	29,5	31,3	34,8	44,2
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0

Pe parcursul a patru ani școlari, care au coincis cu adîncirea crizei sistemului totalitar (implicit cu reducerea numărului de locuri în învățământul superior), s-au redus și mai mult șansele de acces pentru două categorii de tineri, fiii de țărani și de muncitori; au rămas relativ constante pentru fiii de funcționari-maștri-tehnicieni; au crescut pentru fiii de intelectuali. Astfel, în situații de criză categoriile afectate sînt tot cele defavorizate. Datele de care dispunem atestă că această evoluție nu s-a diseminat la întimplare, ci a afectat absolut toate institutele de învățământ superior din București, ceea ce demonstrează relația puternică dintre o situație de criză și categoriile sociale afectate. În acei ani se ajunsese pînă acolo încît la facultăți precum Arhitectura, Electronica, Medicina Generală, Filologia, Mecanica, Electrotehnica, Comerțul, Construcțiile, Metalurgia ș.a. să nu mai învețe nici un fiu de țăran.

În final se pot sintetiza următoarele :

1. Două categorii de tineri, fiii de țărani îndeosebi, precum și fiii de muncitori aveau șanse foarte reduse și respectiv reduse de acces la învățămîntul superior comparativ cu fiii de intelectuali și de funcționari.

2. Pentru aceia dintre ei care reușeau să pătrundă pe filiera învățămîntului superior accesul la facultăți considerate de prestigiu era foarte redus, aproape imposibil în cazul fiilor de țărani.

3. Cele de la punctele 1 și 2 erau condiționate de pregătirea lor anterioară, din licee, mai puțin competitivă comparativ cu a celorlalte două categorii de studenți.

4. Nivelul lor mai scăzut de pregătire liceală era rezultatul accesului lor preponderent la licee industriale și agroindustriale, iar în cadrul acestora la clase cu profile de specialități înguste, tradiționale, depărtate de modernitate.

5. Accesul lor cu precădere la aceste tipuri de licee și profile de clase era condiționat, la rîndul său, de pregătirea școlară dobîndită anterior liceului, care îi făcea mai puțin apți în competiția pentru licee de alte tipuri.

6. În situația de criză generală a vechiului sistem totalitar șansele de acces ale fiilor de țărani și muncitori pe filiera liceală și universitară au scăzut în timp ce ale celorlalți au crescut sau au rămas stabile.

7. Excepțiile, reușitele uneori spectaculoase în învățămînt ale unor fii de țărani și muncitori nu lipseau, precum nu lipseau nici abaterile unor fii de intelectuali de la regula șanselor mai mari. Dar esența procesului analizat era dată de masa celor care se înscriau în mecanismele ce îl reglau.

III. Concluzii. Noi ipoteze. Propuneri

1. Competitivitatea mai redusă pe întreg parcursul filierei de învățămînt a fiilor de țărani și de muncitori comparativ cu ceilalți nu poate fi extrapolată asupra inteligenței, aptitudinilor, talentelor și vocațiilor lor. Adevărul este că acestea nu au fost puse în valoare, dezvoltate și defavorizate de anumite condiții. Mă voi referi mai întîi la cele macrosociale. Deși cercetările ne-au demonstrat că aspirațiile adolescenților de a urma în învățămîntul superior erau foarte mari, indiferent de categoria lor de apartenență socială ele ne-au relevat totodată că șansele de realizare a acestora erau dependente de condiții cum sînt : tipul de liceu absolvit de ei și mărimea orașului în care ei au urmat liceul (în ordine descrescîndă : București, orașe capitale de județ, orașe mici, licee din noile centre agroindustriale). Ceea ce atestă diferențele calitative mari în ce privește cunoștințele asimilate de adolescenți în aceste condiții școlare profund diferențiate. La acesta se adaugă în capitală, diferențele calitative dintre liceele din anumite zone (centrale) și cele din zone marginase (aflate în cartierele construite în ultimii 10—15 ani, unde majoritatea populației este formată din muncitori proveniți din mediul rural, iar corpul profesoral este constituit mai recent). Diferențele calitative cele mai mari, în minus, erau generate de liceele agroindustriale din mediul rural comparativ cu toate celelalte tipuri de licee, din orice oraș (și unde, pe lângă conținutul sărac al învățămîntului propriu-zis, elevii, ca și profesorii erau obligați să lucreze o mare parte a anului în activități agricole).

2. În amonte de situația din rețeaua liceală se află situația din rețeaua învățământului primar, profund diferențiată și ea calitativ, în funcție de aceiași factori de la punctul 1, școlile primare din rural fiind tot cele mai defavorizate (atât prin activitățile extrașcolare impuse elevilor, cât și pentru că o mare parte a profesorilor și învățătorilor erau navetiști). Această realitate determină, de fapt, accesul inegal al copiilor la diferite tipuri de licee și mai târziu, a unei părți dintre ei, la învățământul superior.

La începutul cercetărilor noastre am pornit de la câteva ipoteze (pe unele le-am preluat din sociologia occidentală referitoare la inegalitatea de șanse față de învățământ), verificându-le pe parcurs. Astfel, ipoteza existenței unor valori și atitudini diferențiate în rândul unor categorii sociale diferite, care determinau părinții din clasele de jos să nu opteze pentru „învățământul lung” al copiilor lor, ci pentru intrarea lor cât mai curând în activitate, nu s-a verificat în cazul nostru. Cea mai mare parte a părinților investigați de noi, independent de categoria lor socială, chiar independent de rezultatele la învățătură ale copiilor optau pentru „învățământul lung” (licee și apoi facultate). Nu s-a confirmat nici ipoteza costului învățământului (deși o bună parte din părinți investeau mulți bani în meditații pentru copii). Este posibil ca peste un timp, dat fiind diversitatea mult mai mare de activități deschisă de economia de piață, fetișul diplomelor, mai ales al celor universitare, să scadă; să scadă de asemenea și în măsura trecerii la taxe pentru învățământul superior. Deocamdată, însă, am constatat prin cercetări efectuate în toamna anului 1990, deci la câțiva ani de la începutul cercetărilor, că cele două ipoteze nu se confirmă nici acum, apetența pentru „învățământul lung” rămânând neschimbată. Rămâne de văzut în ce măsură vor evolua aceste mentalități în următorii ani.

O ipoteză neverificată însă suficient de noi este aceea conform căreia inegalitatea de șanse față de învățământ se datorează și capitalului dobândit de copil în familia sa de origine. Cercetări ale sociologului englez B. Bernstein au arătat că în familiile muncitorești și în cele din clasa de mijloc aparatul național însoțit de copii este diferențiat, cel din a doua categorie de familii fiind apropiat de limbajul școlii, iar cel din prima categorie fiind defavorizat, copiii având din start un deficit lingvistic. Această ipoteză nu am putut s-o verificăm deplin din lipsa unor teste lingvistice adecvate (omologate la noi), dar perseverăm și pe această direcție.

Cea mai generală ipoteză de la care am pornit cercetările a fost aceea că inteligența nativă se repartizează (statistic vorbind), în proporții egale în masa copiilor normali, indiferent de categoria lor socială de origine, dar că anumite cauze, condiții (pe care în cea mai mare parte le-am demonstrat) se interpun pe parcursul vieții, favorizând sau defavorizând dezvoltarea inteligenței native în evoluția sa ulterioară. Urmează să verificăm această ipoteză prin măsurarea coeficientului de inteligență la vârste mici (copii de grădiniță), ca și la diferite vârste pînă la adolescență, dar în relația cu posibilul „deficit lingvistic”, ambii indicatori în funcție de categoria socială de origine a copiilor.

Din cele spuse pînă acum se pot desprinde câteva măsuri posibile, unele imediat, altele într-o perspectivă apropiată.

În primul rând este vorba despre școlile din mediul rural (deoarece, cum am demonstrat, copiii de țărani, din cauzele menționate, sînt cei mai defavorizați ca șanse școlare). Consider că din bugetul Ministerului Învățămîntului și Științei, atît cît este acum, este necesar să se acorde partea cea mai mare acestor școli, în al doilea rînd ca mărime de fonduri, școlilor din orașele mici de provincie, ca și celor din cartiere mărginașe ale orașelor mari și ale capitalei. Investițiile ar trebui să aibă în vedere atît construirea de noi școli, refacerea altora, cît și dotarea lor adecvată cu aparatură, laboratoare, tehnică de calcul. Școlile de prestigiu din București sau din provincie reprezintă adevărate idealuri pentru cele din rural și celelalte, deși nici ele nu sînt încă la un nivel de dotare foarte modern.

În al doilea rînd este vorba despre statutul profesorilor, care trebuie să redea demnitatea materială și morală celor chemați să transmită cunoștințe și să educe cele mai tinere generații. O atenție specială ar trebui acordată statutului profesorilor, învățătorilor și educatorilor din mediul rural. Acest statut ar trebui să fie privilegiat în raport cu cel al cadrelor didactice din orașe, dar nu numai din punct de vedere salarial, ci și în sensul acordării unor facilități tinerilor profesori și învățători ce vor merge în rural. Facilitățile pot fi : acordarea de materiale la prețuri ieftine pentru a-și construi case, priorități în procurarea unor obiecte de uz mai îndelungat, deficitare încă (aragaz, televizor, mașină de spălat etc. pînă la autoturism). Asemenea facilități și priorități pot fi gîndite chiar într-un sistem contractual. În acest mod mulți nu vor mai fi navetiști (nelegați de viața satului, de copiii și adolescenții de aici), se vor integra în acest mediu, devenind factori principali ai creșterii nivelului calitativ cultural în acest mediu.

Într-o perspectivă apropiată (cîțiva ani), dacă se verifică ipoteza „deficitului lingvistic” al copiilor din anumite categorii sociale, vor fi necesari ani pregătitori speciali pentru ei, înaintea intrării în învățămîntul primar, și formate cadre didactice speciale în acest sens.

În anteproiectul legii învățămîntului preuniversitar am întîlnit, formulat în mai multe paragrafe și articole, necesitatea asigurării echității și egalității de șanse pentru toți copiii. Principii nobile, dar ca să trecem de la formularea lor la practicarea lor este necesar să se asigure echitatea, egalitatea de șanse pentru toți copiii. Principii frumoase, dar ca să trecem de la ele la practică trebuie să ținem seama de realitățile concrete și să găsim mijloacele de a le pune în operă. Altfel ele vor rămîne ca și altele, din trecut, literă moartă sau chiar utopii.

Sînt convinsă că avuția națională cea mai de preț este inteligența nativă. Învățămîntul trebuie să pună în valoare inteligența nativă a tuturor copiilor națiunii noastre, aceasta este funcția sa principală, dimensiunea cea mai importantă a viitorului României.

Avuția națională cea mai de preț a unei țări este inteligența pozitivă a membrilor săi. A pune în valoare inteligența nativă a tuturor copiilor, indiferent de sex, naționalitate etc., este misiunea nobilă a învățămîntului, pregătitoare a cetățenilor de mîine. Dar aceasta încearcă ca statul

să le asigure din start, din primii ani de școală șanse egale de dezvoltare. Cei inteligenți, harnici, avizi de știință și cultură le vor folosi în scopul trecerii cu succes prin cursa cu obstacole a învățămîntului. Cei nedotați, sau leneși, neinteresati se vor delimita pe alte căi. Cu alte cuvinte, fiecare își va construi traiectoria individuală dar conform aptitudinilor reale. Însă statul, învățămîntul vor putea afirma că într-adevăr au asigurat șanse egale tuturor copiilor, au luptat să nu se irosească nimic din inteligența nativă a copiilor acestei națiuni. A înlătura gravele inegalități de șanse față de învățămînt din trecut, pe care le-am demonstrat, ar însemna totodată încă un pas hotărîtor, în ruptura cu vechiul sistem.

HONORINA CAZACU